

B O E K E N

Echte boeven

Paul Bordewijk bespreekt:
René Bogaarts en Harry van Gelder, *Het teken van de toekan. Op het spoor van de familie Van der Valk*, Amsterdam: Meulenhoff/Kritak, 1996.

Het Van der Valk-concern kan met recht beschouwd worden als een fascinerende onderneming. De *Volkskrant*-journalisten Bogaarts en Van Gelder schetsen de ontwikkeling vanaf het moment dat Martinus van der Valk (1895 - 1969) in het boerderijtje van zijn ouders in Voorschoten het restaurant *De Gouden Leeuw* begon, tot en met het proces voor de rechtbank, waar Martinus' zoon Arie en een aantal kleinzoons tot forse gevangenisstraffen werden veroordeeld. Het boek is afgesloten vóór de behandeling van de strafzaak in hoger beroep door het gerechtshof, waar de straffen aanzienlijk zijn afgezwakt.

Het teken van de Toekan is een goed geschreven journalistiek produkt. Het geeft een boeiend beeld van de eigen cultuur die zich in het familiebedrijf ontwikkeld heeft, van wat zich heeft afgespeeld tussen de familie en het Openbaar Ministerie, maar ook van de relaties met de gemeenten waar het bedrijf zich vestigde. Het boek wordt gecompleteerd met een stamboom van drie generaties Van der Valk, in totaal 239 namen omvattend, waaronder niet alleen de broers Gerrit en Arie van der Valk, maar ook hun respectieve schoonzonen Joep en Jeroen van den Nieuwenhuyzen. Bij het in de familie gebruikelijke reproductieniveau (gemiddeld 17 nieuwe 'Valken'

per jaar) was het ondoenlijk ook de vierde generatie te vermelden, mede omdat de door tante Wil Polman bijgehouden familie-stamboom voor de buitenwacht angstvallig geheim wordt gehouden.

De 'Valken' onderscheiden zich door hun sterke familieband en door hun eigen patroon van waarden en normen: hard werken, veel geld verdienen, veel kinderen krijgen, en geen echtscheiding. Het is het normen- en waardenpatroon dat stamvader Martinus als kind uit een groot katholiek boerengezin had meegekregen. De Valken zijn sterke mensen, en zij accepteren ook alleen partners in de familie die wat dat betreft hun evenbeeld zijn. Vanaf hun zevende jaar gaan de kinderen met Tante Wil op overlevingskamp in de Ardennen, om de familieband in stand te houden.

Het teken van de toekan zou nooit geschreven zijn, wanneer het normen- en waarden patroon van de familie niet tegelijkertijd inhield dat sommige waarden die in andere kringen worden hooggehouden, door hen als irrelevant worden beschouwd. Dat geldt voor intellectuele vorming, en voor het zich houden aan de wet. Ook goede trouw tegenover klanten en leveranciers is minder belangrijk dan geld verdienen. Wanneer klanten het toch niet merken, ziet men er geen been in hun iets anders voor te zetten dan besteld is, en leveranciers kan het overkomen dat ze worden gechanteerd met de bederfelijkheid van hun produkten om zo een lagere prijs te bedingen dan eerst was afgesproken.

INHOUD

Van der Valk
Beel

B O E K E N

Maar de belangrijkste slachtoffers zijn de fiscus en de werknemers, en indirect de concurrenten, omdat door de gebrekkige manier waarop Van der Valk zich aan zijn verplichtingen hield, men in staat was lagere prijzen in rekening te brengen voor de Wiener schnitzel met gebakken aardappelen en appelmoes met een kers, dan wie zich aan de wet en de CAO hield. De royale wijze waarop het Van der Valk-publiek bereid was fooien te geven, maakte dan weer dat het concern het personeel in een ijzeren greep kon houden. Vaak merkte men pas voor veel minder uren in de administratie voor te komen dan men gewerkt had, wanneer men een beroep moest doen op een sociale uitkering.

Bij Van der Valk ging het niet om incidenten waarbij men de regels ontduikt omdat men anders het hoofd niet boven water kon houden, maar waren belastingontduiking en zwart werk tot systeem gemaakt: wie daar niet aan meewerkte deed zichzelf en de familie tekort, en handelde in strijd met de normen en waarden van de familie. De minachting voor de overheid werd nog versterkt omdat men bij overheidsdienaren niet de bereidheid zag om hard te werken die men van zichzelf en de eigen medewerkers eiste.

Akkoordje

Terecht is de vraag aan de orde gekomen in hoeverre het Van der Valk concern moest worden beschouwd als een criminele organisatie in de zin van art. 140 van het Wetboek van Strafrecht. Volgens Bogaarts en Van Gelder

is er een deal gesloten tussen het Openbaar Ministerie en de familie, waarbij het OM er onder meer van afzag dit ten laste te leggen, en de familie in ruil daarvoor bereid was alsnog een opgelegde belastingclaim van f140 miljoen te voldoen. Wellicht was de hoogte van dit bedrag zelfs van het nummer van het artikel afgeleid. Het betekende dat Ome Gerrit de dans ontsprong.

Het bestaan van zo'n deal wordt officieel ontkend, maar het zou wel veel kunnen verklaren, zoals het feit dat de familie de door de officier van justitie geëiste straffen acceptabel vond. Het eerste *Valk Magazine* van 1996 schreef: 'De eisen van de officier van justitie waren hard, maar werden niet als onrechtvaardig gevoeld.' Advocaat Spigt noemde ze tegenover de rechtbank zelfs 'aan de lage kant van het spectrum'. Het bestaan van zo'n deal verklaart ook de woede bij de familie toen de rechtbank veel hogere straffen oplegde, onder meer als gevolg van het feit dat volgens de rechtbank tijdens de zittingen Ome Arie 'in geen enkel opzicht te kennen [had] gegeven het laakbare van zijn handelingen in te zien.' En het verklaart, dat niet alleen de familie, maar ook het OM in beroep ging tegen de uitspraak van rechtbank, omdat men de opgelegde straffen te zwaar vond.

De vraag kan worden gesteld, of zo'n schikking niet gewoon openbaar zou moeten zijn. Natuurlijk is dat een inbreuk op de privacy van de Van der Valkjes, maar dat geldt voor het hele strafproces. En het is onbevredigend dat, behalve voor de

wederpartij, zo'n deal voor niemand controleerbaar is, terwijl de strafrechtspraak toch juist gebaseerd is op openbaarheid en hoor en wederhoor.

Behalve met de belastingdienst en de vakbonden, waren er ook regelmatig conflicten met gemeenten. Dat je een bouwvergunning zou moeten hebben vonden de Van der Valken al even ridicul als dat je belasting moet betalen, en van milieu-eisen wilde men al helemaal niets weten. Men zag er ook geen been in om andermans grond in gebruik te nemen, of om gemaakte afspraken over investeringen te negeren wanneer men zich bedacht had. 'Ik ben niet iedereen', riep Ome Gerrit als hij erop gewezen wordt dat in Nederland iedereen zich aan de wet moet houden.

Bogaarts en Van Gelder vermelden conflicten met de gemeenten Noord-Oostpolder, Tiel, Voorschoten, en Nuland. In deze laatste plaats breekt tot tweemaal toe op onverklaarbare wijze brand uit in het motel wanneer de familie uitbreidingsplannen heeft. Toch blijven gemeenten graag zaken doen met Van der Valk. Gemeentelijke hoogwaardigheidsbekleders geven hoog op van de bijdrage van een Van der Valk-vestiging aan het aanzien van de gemeente, en zijn bereid het bestemmingsplan aan te passen, de grondprijs te verlagen, en eventuele conflicten niet al te hoog op te spelen.

Ook het Ministerie van Economische Zaken ging in 1986 graag in zee met Van der Valk om te voorkomen dat aanspraak gedaan zou worden op de garan-

B O E K E N

tie die men verstrekt had op een lening bij de bouw van het Brugrestaurant over de A4 in de Haarlemmermeer. Ondanks een inval van justitie in de Van der Valk-vestiging *De Bijhorst* die net had plaats gevonden, gaf het ministerie toch de voorkeur aan Van der Valk boven AC restaurants.

Werkgelegenheid

Dat gemeenten graag een Van der Valk binnen hun grenzen hebben, hoeft niet te verbazen. Sinds de crisis van de jaren zeventig voert elke gemeente een actief economisch beleid, waarbij men probeert zoveel mogelijk bedrijven voor vestiging in de eigen gemeente te interesseren. Daarbij kan men zich niet permitteren om erg kieskeurig te zijn. Bracht in de jaren zeventig de Industriebond FNV nog de nota *Fijn is anders* uit, begin jaren tachtig luidde het parool in Rotterdam *Brood op de plank*. Tussen die twee nota's vond de omslag plaats.

Aanpassing van het bestemmingsplan is een heel normaal middel bij de vestiging van bedrijven. Het is het gevolg van de systematiek van de Wet op de Ruimtelijke Ordening, waarbij de bestemming van gebieden wordt vastgelegd voordat bekend is of er ook iemand die bestemming wil realiseren. Voor bijna elk nieuw plan moet daarom het bestemmingsplan gewijzigd worden; vaak beperkt men zich tot een aankondiging het bestemmingsplan te zullen wijzigen, waarbij art. 19 van de wet dan de mogelijkheid geeft om op de bestemmingswijziging te anticiperen, ook al wordt de aanpassing

van het bestemmingsplan nooit geformaliseerd. Dit is de grote leugen van de planologie, vergelijkbaar met de rol die een beken-tenis van overspel vroeger speelde in de echtscheidingswetgeving.

Een aanpassing van de grondprij is al evenmin uitzonderlijk. Gronduitgifte is een strikt zakelijke overeenkomst, waarbij beide partijen zich door zakelijke overwegingen laten leiden. Voor Van der Valk is dat het te verwachten aantal klanten, de prijs die gevraagd wordt en de beschikbaarheid van alternatieven, voor de gemeente de bijdrage aan de werkgelegenheid en de prijs die men voor de grond kan krijgen.

Had dan niet van gemeenten verwacht mogen worden dat ze principieel weigeren om in zee te gaan met een bedrijf als Van der Valk? Dat lijkt mij te veel gevraagd. Hoewel men te goeder trouw tot de conclusie kan komen dat het Van der Valk concern als een criminele organisatie had moeten worden aangemerkt, is dat wel op basis van feiten die achteraf pas in hun volledigheid duidelijk zijn geworden, en die niet tot een veroordeling als criminele organisatie hebben geleid. Het Openbaar Ministerie heeft ook niet zo ver willen gaan om straffen te eisen die het hele bedrijf failliet hadden doen gaan, maar gestreefd naar een oplossing waarbij in een ander organisatorisch kader de afzonderlijke vestigingen onder dezelfde leiding konden blijven functioneren. Moet dan een wethouder van economische zaken zeggen dat hij zijn schone bedrijfsgrond niet laat bezoedelen door deze zwartwerkers?

Daarbij komt dat Van der Valk wel uitzonderlijk is in de omvang van de wetsontduiking – maatvoering heet dat tegenwoordig in onze partij – maar dat je toch niet de ondernemers de kost moet geven – zelfs niet bij Van der Valk – die als ze de kans zien net zo goed met zwart personeel werken of zich niet aan de eisen in een bouwvergunning houden.

Ik sluit ook niet uit dat soms ook heimelijke sympathie voor de methoden van Van der Valk een rol gespeeld heeft. Ook wie van huis uit de overtuiging is toegedaan dat mensen zich aan de wet te houden hebben, wordt ermee geconfronteerd dat de wetgeving zo ingewikkeld is geworden en ook zo sterk in beweging is, dat het vaak niet mogelijk is om alle voorschriften niet alleen naar de letter maar ook naar de geest na te leven, zonder 'creatieve' interpretatie.

Dat geldt ook voor de overheid zelf. 'Wil je als ambtenaar succes hebben, dan moet je ook een klein beetje slecht zijn', kreeg ik eens te horen bij het opstellen van het profiel voor een nieuw hoofd economische zaken. 'Dat is een echte boef', zeggen ambtenaren soms over een collega die veel tot stand brengt door het niet zo nauw te nemen met interne of externe regels. Daarmee geef je aan dat je voor zo iemand moet oppassen, maar er klinkt ook bewondering in door. Wellicht verschijnt er binnenkort een personeelsadvertentie waarin een vooruitstrevende gemeenten om 'een echte boef' vraagt.

Wat geldt voor ambtenaren onder elkaar, geldt ook tegenover het bedrijfsleven. Eerst

B O E K E N

keken alleen VVD- en CDA-wet-houders zo tegen ondernemers aan, maar later is ook dat ook op onze partij overgeslagen. En als het ergens boeven waren, dan wel bij Van der Valk natuurlijk. Wie zich dat realiseert, streeft naar versoepeling van de regelgeving. Zo wordt inmiddels veel

meer vervuiling van de grond binnen de steden geaccepteerd dan vroeger. De grote steden streven ook naar de totstandkoming van gebieden op hun grondgebied waar een heel complex van regels niet van toepassing is, de kansenzones. Het is lastig toepasbaar, want het roept direct het

risico op van concurrentievervalsing. Wat dat betreft waren de Van der Valken exemplarisch: die creëerden hun eigen kansenzones.

PAUL BORDEWIJK *is publicist*

